

РЕЦЕНЗІЇ

Антоній МОЙСЕЙ,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна)
antoniimoisei@rambler.ru

**Рецензія на монографію: РАХНО
КОСТЯНТИН. СВИСТОПЛЯСКА І РЕН-
КАВКА (ГЛИНЯНІ ВИРОБИ В ТРАДИ-
ЦІЙНО-ПОБУТОВІЙ КУЛЬТУРІ ЯК
ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ НАЦІО-
НАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СЛОВ'ЯН-
СЬКИХ НАРОДІВ): МОНОГРАФІЯ. –
ПОЛТАВА: ТОВ «АСМІ», 2013. – 488 С.**

Key words: *Svistoplyaska, Rękawka, Vyatka, Kraków, clay toy*

Antonyy Moyses. Review of the monography by Rakhno, Kostyantyn. The Svistoplyaska and the Rękawka: Earthenware in the Traditional Culture as the Source of the Formation of the National Identity of the Slavs: A Monograph. Poltava: LLC ASMI, 2013. 488 pp.

The book deals with the calendar holidays with the usage of earthenware in traditional culture of the Russians and the Poles -Svistoplyaska and Rękawka. Basing on a wide range of sources, the author traces out the genesis and evolution of these festivals which were initially associated with the pagan cult of the Thunder God Perun and are restored now as community celebrations, attractive to the public. The ways of earthenware sculpture of a cult to children's toys and works of art that have become the embodiment of ethnicity, a source of local and national identity in an era of globalization are analyzed there.

Як концентрований вияв традиційно-побутової культури народів, глиняні вироби, в тому числі іграшки, несуть на собі відбиток етнічної специфіки. В той же час вони відображають типологічну спільність людської культури, вплив міжкультурних контактів і зв'язків. Елементи архаїки, які збереглися у традиційно-побутовій культурі європейських народів, у тому числі й слов'ян, зокрема, вироби народного мистецтва, нині тлумачаться як органічні форми, що забезпечують цілісність національної культури як такої, як визначальні фактори Етнічної й регіональної ідентичності.

Зокрема, одним із національних символів стала глиняна іграшка. У кожній слов'янській країні існувала ціла низка центрів її кустарного виробництва, на їхній основі у подальшому виникли великі знамениті промисли. Традиційна народна глиняна іграшка відображає загальну картину народного мистецтва на сучасному етапі, розкриває харак-

терні особливості локального стильового рішення у відповідності з місцевими культурно-історичними умовами та художніми смаками. Іграшка виявляє колективну природу народної творчості і ті широкі можливості, котрі відкриваються в ній для окремого майстра. Набувши рис сувеніру й авторського мистецького виробу, вона стала своєрідною «візитівкою» етносів і регіонів, синонімом національної самобутності. У традиційній культурі вона здавна мала також релігійно-магічне значення. Багато сучасних учених поділяють теорію про походження глиняної іграшки від культових зображень, вивчаючи її зв'язки з ритуалами, віруваннями, фольклором, іграми та розвагами.

Монографія полтавського керамолога, кандидата історичних наук Костянтина Рахна «Свистопляска і Ренкавка: Глиняні вироби в традиційно-побутовій культурі як джерело формування національної ідентичності слов'янських народів» (Полтава: ТОВ «АСМІ», 2013) присвячена глиняним виробам у традиційно-побутовій культурі росіян і поляків, аналізу календарних свят, до яких виготовлялися особливі глиняні іграшки, – Ренкавки та Свистопляски, що розуміються автором не тільки як коло загальновідомих, усталених ритуальних дій, але й як складна багатоскладова й багатофункціональна система, що відтворює важливі етапи етнокультурної історії. Ці два святкових комплекси стоять біля витoku димківської й краківської іграшки – яскравих символів відповідно російської й польської народних культур.

Костянтин Рахно показує, як ці свята функціонували у народній культурі, шлях їхніх видозмін під впливом зовнішніх суспільно-політичних і духовних факторів, їхні витoki та наскільки тісно вони співвідносилися з категоріями міфологічної й повсякденної свідомості. Аналіз історії дослідження свята Свистопляски та димківської іграшки виявив загальні наукові тенденції й напрямки їхнього студіювання. Це весняне свято у місті В'ятці включало в себе поминальне богослужіння, ярмарок, де, серед іншого, продавалися глиняні й дерев'яні іграшки, та народні гуляння з обов'язковим свистом у свистунці, киданням та катанням з кручі глиняних куль, які ловили дітлахи. На основі широкого кола джерел простежено еволюцію Свистопляски, починаючи з перших згадок про неї наприкінці XVIII століття, поступове відмирання язичницьких елементів цієї традиційної урочистості в XIX столітті, її впорядкування суспільством згідно з мораль-

но-етичними нормами нового часу, її перетворення на дитяче свято Свистунью та подальший занепад під впливом процесів руйнування традиційного суспільства. Подібні свята навесні, до яких виготовлялися глиняні іграшки, існували у В'ятському краї та почасти за його межами. Ці святкування мали не лише подібну структуру, але й, очевидно, спільне походження. Аналіз легенди про вчинене «сліпородами»-в'ятчанами братовбивче Хлиновське побоїще, з якою традиційно пов'язувалося виникнення свята Свистопляски, дозволив авторові розкрити її справжнє історичне підґрунтя та показати роль переселенців із Великого Устюга у формуванні культури міста В'ятки.

Прототипом Свистопляски були святкування на честь язичницького бога Перуна, зафіксовані в Новгороді джерелами XII-XVI століть. У структурі в'ятського свята простежується багато спільного з цими новгородськими урочистостями, що включали в себе ритуальні бої. Бої ті носили своєрідний поминальний характер, відбувалися щорічно, в певні дні року, на великі свята, і пов'язувалися з культом Громовержця, що виступав їхнім засновником. Учасники їх, які, розділившись на дві групи, билися на мосту між собою палицями і на кулаках, часом до смерті, з криком і в супроводі свисту, розглядалися як затьмарені сліпотою. Автор робить висновок, що аналогічне в'ятське святкування, злившись із поминанням загиблих у битві 1418 року устюжських воїнів і зазнавши християнізації, а потім впливу світської влади, і послужило основою Свистопляски. Свист, який дав назву святові, виконував магічну функцію, а самі глиняні й дерев'яні вироби були календарними обрядовими символами, адже Перун був покровителем гончарства. Ця тема співзвучна першій монографії Костянтина Рахна – «Перунове полум'я: Міфологія та обрядовість слов'янських гончарів» (Полтава: ТОВ «АСМІ», 2012).

Відродилося зникле свято Свистопляски уже в наш час, коли люди почали шукати своє етнічне коріння й відстоювати регіональну самобутність, і в них виникла потреба пошуку джерел національної ідентичності. Паралельно відбувався процес секуляризації глиняної іграшки, перетворення її з календарного символу, що виготовляється раз на рік, на масову цілорічну продукцію, а далі на декоративно-вжитковий виріб. Змінилися виробники іграшки – тепер її виготовляють не лише жінки, а місце локальних кустарів,

які передавали свої вміння у межах родини, посіли робітники підприємств, під порядковані вимогам і планам, згодом і працівники творчих об'єднань і митці-одинаки, не пов'язані ні з В'яткою, ні з її обрядовими традиціями. І вже не свято виступає нагодою для виготовлення іграшок, а зацікавленість димківською іграшкою спонукала відродити втрачену урочистість.

Не менш показовою є історія свята Ренкавки, показана, починаючи з найперших звісток про неї в XVI столітті. Ренкавка теж має свою солідну історіографію. Як і Свистопляска, це була масова весняна урочистість, що відбувалася на могильному пагорбі Крака – засновника міста Кракова й драконборця. Ренкавка теж включала в себе богослужіння, народні гуляння й розваги та обов'язковий ярмарок, на якому продавалися глиняні й дерев'яні іграшки. Останні включали в себе персонажів краківського фольклору – Ляйконика з традиційного карнавалу, чародія пана Твардовського, торохкальця, глиняні дзвоники-обереги та інші архаїчні забавки з напівзабутим магічно-релігійним змістом. Виробниками їх були краківські гончарі й різьбярі. Характерною рисою свята теж був свист, шум і музика. Частина пов'язаних із ним язичницьких звичаїв у XIX столітті зникла. Найдовше з них протрималася особлива традиція, що зберігалася з давніх часів і полягала в киданні з вершини Кракового кургану яєць, хлібних виробів і інших наїдків дітям і бідноті, які стояли на схилі й коло підніжжя. Ренкавку також оточували легенди, аналіз яких показав дохристиянські корені цього свята та його зв'язок із вшануванням Громовержця й прадавніми культовими місцями середньовічних поляків. Як і у В'ятці, спроби прив'язати свято до історичних подій мали певне підґрунтя: судячи з досліджень археологів, могила й справді належала князеві періоду формування Польської держави. Похорон сакрального монарха визначався уявленням про необхідність відправляти «вісників» у космічний світ Богів і обожнюваних предків у найбільш життєво важливі для громади періоди. Такий особливий покійник, урочисто впроваджений на той світ, сприймався як легат, який мав виконати покладену на нього місію. На макрокосмічному рівні він виступав утіленням Перуна, «посланцем» до якого був. Могила князя, шанована навколишнім населенням, виступала аналогом Світової Гори, своє рідним вівтарем просто неба, на якому відбу-

вався розподіл благ. Він мав на меті очистити світ від трансгресуючого хаосу, відновити космічний порядок і гармонію, відродити природу і повернути родючість. Такі ритуали вважалися необхідними для нормального перебігу природних і господарчих циклів. Дотривавши до нашого часу, Ренкавка втілює в собі етнічність, польські національні традиції, дух народу.

Виявом цих вірувань і були унікальні емаусово-ренкавкові глиняна пластика та дерев'яні вироби, котрі, кодуючи у собі співпричетність до сакрального моменту в році, ставали не просто забавками, але й обрядовими календарними символами. Купуючи глиняний дзвоник і дерев'яну сокирку – символи Бога грому, людина долучалася до життєдайної енергії свята Ренкавки, забирала з собою її об'єктивовану частинку в якості оберегів на цілий рік. Саме тому образність польських народних іграшок була такою стійкою. Поступово втрачаючи свою культову функцію, вони лишалися зримими свідченнями творчих здібностей польського народу. Їх продовжили виготовляти майстри-кустарі. Відродження краківського іграшкарства знаменувало собою підйом національної самосвідомості поляків у її конкретних локальних виявах. Ренкавка – свято язичницького походження, що згодом перетворилося на громадські веселощі, а в наш час почало концентруватися навколо реконструкторства й образу середньовічної Польщі, – стало для мешканців Кракова втіленням їхньої ідентичності локальної, а згодом і національної, відбувшись як загальнопольський символ самобутності й нерозривності історичного зв'язку поколінь.

Узагальнений у монографії матеріал свідчить про те, що на межі XIX – XX століть у досліджуваних народів побутувала своя неповторна модель свята, що відображала самобутність духовної й матеріальної культури кожного з них. В'ятська Свистопляска й краківська Ренкавка – два календарних свята, що закорінені в язичницькому поклонінні богу Перунові. Глиняні й дерев'яні іграшки, що виготовлялися з їхньої нагоди та знаходили тоді збут, надавали особливу барвистість і урочистість цим національним святам, а також приуроченим до них обрядам і розвагам. Автор розглядає російську й Польську традицію на широкому тлі як слов'янських, так і індоевропейських народних уявлень. Монографія Костянтина Рахна спонукає згадати також, що нарізноманітніші глиняні свистунці та фігурки продавалися під

час традиційних ярмарків на свята і в Україні, очевидно, як пережиток аналогічних дохристиянських календарно-обрядових комплексів, пов'язаних із гончарним виробництвом.

Antony Moysey. Review of the monography by RAKHNO CONSTANTINE. SVYSTOPLYASKA ET RENKAVKA (POTERIE DANS LA CULTURE TRADITIONNELLE ET MÉNAGERE COMME UNE SOURCE DE FORMATION DE L'IDENTITÉ NATIONALE DES PEUPLES SLAVES): MONOGRAPHIE. POLTAVA: SARL ASMI, 2013. 488 PP.

La monographie est dédié au calendrier des fêtes en utilisant la poterie dans la culture traditionnelle et ménager des russes et de polonais - Svistopliaska et Rękawka. Sur la base d'un large éventail de sources est tracé la genèse et l'évolution de ces festivals, initialement associés au culte païen du dieu du tonnerre Perun et maintenant restaurés comme des célébrations publiques, attractives pour le grand public. Il y a un analyse du développement de la poterie de jouets et œuvres d'art qui sont devenus la personnification de l'origine ethnique, une source de l'identité locale et nationale dans l'ère de la mondialisation.

Mots-clé: *Svistopliaska, Renkavka, Viatka, Cracovie, jouets d'argile.*

Мойсей Антоний. Рецензия на монографию: РАХНО КОНСТАНТИН. СВИСТОПЛЯСКА И РЕНКАВКА (ГЛИНЯНЫЕ ИЗДЕЛИЯ В ТРАДИЦИОННО-БЫТОВОЙ КУЛЬТУРЕ КАК ИСТОЧНИК ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ СЛАВЯНСКИХ НАРОДОВ): МОНОГРАФИЯ. – ПОЛТАВА: ООО «АСМИ», 2013. – 488 С.

Монография посвящена календарным праздникам с использованием глиняных изделий в традиционно-бытовой культуре русских и поляков – Свистопляске и Ренкавке. На основании широкого круга источников прослежено генезис и эволюцию этих праздников, первоначально связанных с языческим культом бога грома Перуна и возрожденных ныне как общественные торжества, привлекательные для широкой общественности. Проанализирован путь глиняных изделий от культовой пластики до детской игрушки и художественных произведений, которые стали олицетворением этничности, источником локальной и национальной идентичности в эпоху глобализации.

Ключевые слова: *Свистопляска, Ренкавка, Вятка, Краков, глиняная игрушка*